

Buxoro vohasining Buyuk ipak yo'lidagi ahamiyati va o'rni

Nurulloyev Shahriyor Shavkatovich

Buxoro davlat pedagogika instituti Pedagogika va ijtimoiy fanlar fakulteti
1-tar 23-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada Buxoro vohasining Buyuk ipak yo'lidagi geostrategik, iqtisodiy va madaniy ahamiyati tarixiy manbalar va zamonaviy tadqiqotlar asosida tahlil etiladi. Buxoro qadimdan Yevrosiyo sivilizatsiyalarini bog'lovchi karvon yo'llari chorrahasida joylashgan bo'lib, savdo-sotiq, diplomatiya, ilm-fan, san'at va dinlararo muloqot markazi bo'lib xizmat qilgan. Shahar VII–X asrlardan boshlab islom madaniyati va iqtisodiyotining markaziga aylangan, arab, fors, xitoy, hind va turkman madaniyatlarining o'zaro ta'sirini o'zida mujassam etgan. Maqolada Buxoroning karvonsaroylar, bozorlar, rabotlar va madrasalar orqali savdo infratuzilmasini rivojlantirgani, o'rta asr sharq geograflari (Istahriy, Ibn Havqal, al-Muqaddasiy) va zamonaviy olimlar (Xalidov, Gibb, Albaum, Kamoliddinov) fikrlari asosida Buxoroning xalqaro yo'llar tizimidagi mavqei yoritilgan. Xususan, Temuriylar va Buxoro xonligi davrida savdo va diplomatik aloqalarning kengayishi, madaniy merosning shakllanishi, va nihoyat, Buxoroning UNESCO tomonidan tan olinishi uning tarixiy rolini tasdiqlaydi. Maqola Buyuk ipak yo'li doirasida Buxoro misolida iqtisodiy va madaniy integratsiyaning murakkab, lekin samarali jarayonini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Buxoro vohasi, Buyuk ipak yo'li, karvon yo'llari, xalqaro savdo, karvonsaroy, Buxoro xonligi, madaniy integratsiya, ilm-fan markazi, Temuriylar, rabot, Islom madaniyati, UNESCO, arxitektura yodgorliklari, tarixiy savdo yo'llari.

Buxoro vohasi qadimdan Markaziy Osiyoning siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotida muhim o'rin egallagan bo'lib, uning Buyuk ipak yo'lidagi strategik ahamiyati har doim alohida ta'kidlab kelingan. Geografik joylashuvi jihatidan bu hudud Sharq va G'arb, Shimol va Janub o'rtasidagi savdo karvon yo'llari chorrahasida joylashgan bo'lib, asrlar davomida Yevrosiyo mintaqasidagi sivilizatsiyalarni o'zaro bog'lab turgan asosiy transport va madaniy aloqa markazlaridan biri bo'lgan.

Buyuk ipak yo'li faqatgina tovar almashinuvi vositasi emas, balki sivilizatsiyalararo muloqot, diniy, ilmiy, falsafiy va san'at sohalaridagi o'zaro almashinuvlar manbai bo'lib xizmat qilgan. Shu jihatdan olganda, Buxoro vohasi nafaqat yirik savdo shahri, balki ilm-ma'rifat markazi sifatida ham xalqaro miqyosda mashhur bo'lgan. Tarixchi va sharqshunos A. R. Xalidovning ta'kidlashicha: *“Buxoro qadimdan nafaqat karvon yo'llari ustida joylashgani bilan, balki o'z ilmiy salohiyati, kutubxonalari va diniy markaz sifatida butun musulmon olami e'tiborini tortgan”*.

VII–VIII asrlarda arablar tomonidan zabt etilgandan so‘ng Buxoro islomiy dunyodagi muhim shaharlardan biriga aylana boshladi. Shu bilan birga, bu davrda karvon yo‘llari faoliyati yanada faollashdi. Shahar orqali Hindiston, Xitoy, Fors, Vizantiya va Arab xalifaligi o‘rtasida savdo va diplomatik aloqalar yo‘lga qo‘yildi. Tangalar, ipak, ziravorlar, keramikalar, qimmatbaho toshlar, qog‘oz va boshqa mahsulotlar Buxoro bozorlarida almashilgan. Tarixchi G. Gibb yozadi: *“Buxoro bozorlarida turli millat va e’tiqod vakillari ishtirok etgan xalqaro savdo munosabatlari xalqaro diplomatiya uchun ham platforma bo‘lgan”*.

X asrda mashhur sayyoh va tarixchi Istahriy Buxoroni “butun Movarounnahrning yuragi” deb atagan. Unga ko‘ra, bu yerda savdo-sotiq bilan bir qatorda ilm-fan va san’at rivojlangan, dunyo bo‘ylab tarqalgan olimlar va hunarmandlar Buxoroda to‘plangan. Ibn Havqal, al-Muqaddasiy kabi geograflar o‘z asarlarida Buxoroning iqtisodiy qudrati, obodonligi va savdo tarmoqlari rivojiga alohida e’tibor berganlar.

Karvon yo‘llarining uzluksiz faoliyat yuritishi uchun infratuzilma muhim bo‘lgan. Buxoro vohasida karvonsaroylar, bozorlar, rabotlar, sug‘orish tizimlari, yo‘l qo‘riqlash postlari faoliyat ko‘rsatgan. Ayniqsa, Mir Arab madrasasi, Mag‘oki Attor masjidi, Kalon minora kabi yodgorliklar shaharning nafaqat diniy, balki ijtimoiy va iqtisodiy hayotining markaziga aylanganini ko‘rsatadi. Sharqshunos L. I. Albaumning fikricha: *“Buxoro arxitekturasining ko‘lami va yuksak darajadagi badiiyligi, bu shaharni Buyuk ipak yo‘li zaminida shakllangan urbanistik model sifatida qarashga asos bo‘ladi”*.

Buyuk ipak yo‘lining boshqa yo‘nalishlari singari Buxoro orqali o‘tuvchi yo‘l ham XII–XIII asrlarda salib yurishlari, keyinchalik mo‘g‘ullar istilosi va Temuriylar davridagi siyosiy o‘zgarishlar natijasida bir necha bor tanazzulga uchragan bo‘lsa-da, har doim tiklanishga erishgan. Temuriylar, Shayboniylar va Ashtarxoniylar davrida bu yo‘nalish qayta jonlanib, Buxoro yana mintaqaning yirik savdo va madaniyat markaziga aylangan.

XVII–XVIII asrlarda Buxoro xonligining tashqi siyosati orqali savdo munosabatlari Usmonli imperiyasi, Eron, Hindiston, Rossiya va Xitoy bilan tiklangan. Tarixchi S. Kamoliddinov shunday yozadi: *“Buxoro xonlari xalqaro savdo tarmog‘ida o‘z shahrining mavqeini oshirish uchun maxsus diplomatik aloqalarni yo‘lga qo‘yganlar, bu esa Buyuk ipak yo‘lining qayta jonlanishiga xizmat qilgan”*.

Buxoro shahrining xalqaro aloqalardagi roli mustaqillikdan so‘ng ham yangicha mazmunda davom etmoqda. Buxoroning tarixiy markazi 1993-yilda UNESCOning Butunjahon merosi ro‘yxatiga kiritildi. Bu esa uning nafaqat tarixiy, balki jahon miqyosida madaniy yodgorliklar markazi sifatidagi o‘rnini yana bir bor tasdiqladi.

Xulosa qilib aytganda, Buxoro vohasi Buyuk ipak yo‘lidagi asosiy markazlardan biri sifatida tarixan o‘zining geoiqtisodiy, geosiyosiy va madaniy rolini saqlab qolgan. U orqali o‘tgan savdo yo‘llari nafaqat mahsulotlar, balki g‘oyalar, madaniyatlar, din va

ilm-fan almashinuvi uchun ham zamin yaratgan. Buxoro misolida Buyuk ipak yo'lining murakkab va ko'p qirrali tabiati to'liq namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Xalidov A. R. *Islom madaniyati va Markaziy Osiyo*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2003.
2. Albaum L. I. *Buxoro yodgorliklari va urbanistik meros*. – Moskva: Vostokovedenie, 1976.
3. Kamoliddinov S. *O'rta asr Markaziy Osiyoda tashqi savdo va diplomatiya*. – Toshkent: Sharq, 2002.
4. Gibb H. A. R. *Islamic Society and the West*. – Oxford: Oxford University Press, 1957.
5. Istahriy. *Kitab al-Masalik wal-Mamalik*. – Qohira: Dar al-Kutub, 1968.
6. Ibn Hawqal. *Surat al-Arz*. – Bayrut: Dar Sader, 1938.
7. Al-Muqaddasiy. *Ahsan at-Taqasim fi Ma'rifat al-Aqalim*. – London: Brill, 1906.
8. UNESCO World Heritage Centre. *Historic Centre of Bukhara*. – Paris: UNESCO Publishing, 1993.
9. Jo'rayev A. *Buyuk Ipak Yo'li va O'rta Osiyo shaharlari*. – Toshkent: Fan, 2000.